

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

Warszawa,

Adam Bodnar

II.518.1.2019.MM

Pan

Zbigniew Ziobro

Minister Sprawiedliwości

Prokurator Generalny

W odpowiedzi na pismo Pana Ministra Łukasza Piebiaka z dnia 23 lipca 2018 r. (DL-IV-053-1/18) pragnę raz jeszcze zwrócić uwagę na pozycję pokrzywdzonego w postępowaniu karnym w kontekście standardów wynikających z dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiającej normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępującej decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW (dalej: „dyrektywa”).

Celem mojego poprzedniego wystąpienia było zwrócenie uwagi na brak implementacji dyrektywy, pomimo upływu terminu (16 listopada 2015 r.). Należy przypomnieć, że podstawowym celem dyrektywy jest zapewnienie realizacji indywidualnych potrzeb ofiar przestępstw oraz wzmocnienie praw ofiar tak, aby każda ofiara przestępstwa w Europie mogła otrzymać minimalny poziom ochrony, informacji, wsparcia i dostępu do wymiaru sprawiedliwości, niezależnie od narodowości i miejsca zamieszkania w UE. Dodatkowo specjalną uwagę poświęcono wsparciu i ochronie ofiar niektórych przestępstw, które szczególnie narażone są na wtórną i ponowną wiktymizację, zastraszenie oraz odwet ze strony sprawcy, np. ofiarom przemocy ze względu na płeć, czy ofiarom przemocy w bliskich związkach.

Z odpowiedzi Ministra Sprawiedliwości wynika, że Pan Minister Łukasz Piebiak nie widzi możliwości zmian we wskazanym zakresie. Jednocześnie, Pan Minister nie odniósł się do siedmiu kwestii, które zostały poruszone w moim wystąpieniu, a które raz jeszcze chciałbym podnieść.

Po pierwsze, w piśmie tym wskazałem, że przepis art. 300 § 2 k.p.k. przewiduje obowiązek pouczenia pokrzywdzonego przed pierwszym przesłuchaniem o uprawnieniach przysługujących mu jako stronie procesowej w postępowaniu przygotowawczym. Jednakże wzory pouczeń w innych językach dostępne na stronie internetowej m.in. Ministerstwa Sprawiedliwości, nie odpowiadają dynamicznie zmieniającym się przepisom prawa i aktualnym wymaganiom w zakresie obowiązków informacyjnych (np. na stronie Ministerstwa Sprawiedliwości dostępne są tłumaczenia wzoru pouczenia stanowiącego załącznik do rozporządzeń Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 czerwca 2015 r. w sprawie określenia wzoru pouczeń o uprawnieniach i obowiązkach uczestników postępowania karnego, które zostały już uchylone). Nie został uregulowany szczególny sposób informowania w przypadku, gdy pokrzywdzonym jest osoba z niepełnosprawnością intelektualną – nie przewidziano obowiązku dostosowania pouczenia do potrzeb osób z niepełnosprawnością intelektualną (np. poprzez zapewnienie pomocy osoby wspierającej, wykorzystanie alternatywnych metod komunikacji, używanie języka łatwego do czytania i rozmienia). Wspomniany przepis statuuje także obowiązek poinformowania pokrzywdzonego o dostępnych środkach ochrony i pomocy, o których mowa w ustawie o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka, a także pomocy przewidzianej w art. 43 § 8 k.k.w. Jest to jednak tylko częściowe wypełnienie nakazu wynikającego z art. 4 ust. 1 dyrektywy, w którym zobowiązuje się państwa do tego, aby – od momentu pierwszego kontaktu z właściwym organem i bez zbędnej zwłoki – zapewniano ofiarom wyszczególnione w dyrektywie informacje w prostym i przystępnym języku, celem umożliwienia ofiarom skorzystania z praw określonych w dyrektywie. Ponadto wskazanie w art. 300 § 2 k.p.k. konieczności poinformowania pokrzywdzonego o organizacjach wsparcia pokrzywdzonych nie w pełni realizuje obowiązek wynikający z art. 4 ust. 1 lit. a dyrektywy, w którym mowa o informacji o rodzaju dostępnego ofierze wsparcia i od kogo można je uzyskać, w tym w odpowiednich przypadkach o dostępie do pomocy medycznej,

wszelkiego wsparcia specjalistycznego, w tym również wsparcia psychologa, oraz o informacji o zakwaterowaniu zastępczym.

Niezależnie od tego, wydaje się, że wzór pouczenia pokrzywdzonego nie jest sporządzony przystępnym językiem, zrozumiałym dla przeciętnej osoby. Trudno zatem jest mówić, aby spełnione zostały wymogi określone w art. 4 dyrektywy.

Po drugie, z art. 5 dyrektywy wynika obowiązek zapewniania ofiarom, które chcą złożyć zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa, i które nie rozumieją języka używanego przez właściwy organ, lub nie mówią tym językiem, możliwości złożenia zawiadomienia w języku, który ofiara rozumie, lub uzyskania niezbędnej pomocy językowej oraz by takie ofiary, na wniosek, otrzymały bezpłatnie tłumaczenie, w zrozumiałym dla siebie języku, pisemnego potwierdzenia złożenia zawiadomienia. W mojej opinii obowiązujące w tej mierze przepisy (przede wszystkim art. 204 oraz 304b k.p.k.) nie formułują w sposób jednoznaczny takich obowiązków po stronie organów prowadzących postępowanie. W szczególności nie wydaje się spełnieniem wymogów dyrektywy powinność wezwania tłumacza (art. 204 § 2 k.p.k.) w przypadku, gdy osoba niewładająca językiem polskim składa wniosek o wydanie jej potwierdzenia złożenia zawiadomienia w zrozumiałym dla siebie języku. Omawiane zagadnienie łączy się ściśle z wynikającym z art. 17 ust. 1 lit. a dyrektywy nakazem przygotowania organów państwa członkowskiego do odebrania zeznania od ofiary bezpośrednio w następstwie złożenia właściwemu organowi zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa. Osobnym problemem w tym zakresie są praktyczne trudności w rzeczywistym dostępie do pomocy tłumacza we wszystkich organach prowadzących czynności. Z wpływających do mnie skarg wynika, że trudności takie rzeczywiście występują, w tym w odniesieniu do tłumaczy języka migowego.

Po trzecie, przyjęty w polskiej procedurze karnej model udziału pokrzywdzonego w postępowaniu powoduje pewne wątpliwości co do realizowania nakazów wynikających z art. 10 dyrektywy – w zakresie bycia wysłuchanym i przedstawiania dowodów. O ile bowiem pełna realizacja tego uprawnienia nie budzi szczególnych uwag na etapie postępowania przygotowawczego, kiedy pokrzywdzony jest stroną procesu, to sytuacja zmienia się po wejściu postępowania na etap jurysdykcyjny. Wtedy bowiem wyłącznie podjęcie dodatkowych działań (zgłoszenie swojego udziału w postępowaniu w charakterze

oskarżyciela posiłkowego do czasu rozpoczęcia przewodu sądowego na rozprawie głównej – art. 54 § 1 k.p.k.) w pełni gwarantuje możliwość realizacji tego uprawnienia.

Po czwarte, prawo dostępu do pomocy prawnej (art. 13 dyrektywy) nie jest w mojej opinii w pełni realizowane w odniesieniu do osób głuchych. Do instytucji wymiaru sprawiedliwości nie stosuje się bowiem przepisów ustawy z dnia 19 sierpnia 2011 r. o języku migowym i innych środkach komunikowania (Dz.U. Nr 209, poz. 1243, z późn. zm.), co oznacza, że osoba głucha nie może skorzystać z bezpłatnej pomocy tłumacza języka migowego poza salą sądową, a więc m.in. w kontaktach z obrońcą lub profesjonalnym pełnomocnikiem. Ponadto zauważyć należy, że szczególna sytuacja osoby pokrzywdzonej (np. wymienione w odniesieniu do oskarżonego okoliczności z art. 79 § 1 k.p.k.) nie stanowią per se przesłanki do przydzielenia jej pełnomocnika z urzędu.

Po piąte, niepełna wydaje się także implementacja art. 23 ust. 2 lit. b dyrektywy – udział psychologa w przesłuchaniu pełnoletniego pokrzywdzonego przewiduje art. 192 § 2 k.p.k., jeżeli istnieje wątpliwość co do stanu psychicznego świadka, jego stanu rozwoju umysłowego, zdolności postrzegania lub odtwarzania przez niego spostrzeżeń, z kolei art. 185c § 4 k.p.k. znajduje zastosowanie w sprawach o przestępstwa określone w art. 197- 199 k.k. Brak jest jednak regulacji dotyczącej udziału specjalisty w przesłuchaniu ofiar o szczególnych potrzebach należących do innych grup narażonych na dyskryminację (np. ofiar przestępstw z nienawiści, cudzoziemców, czy osób z niepełnosprawnościami). Możliwość potraktowania przytoczonych przepisów kodeksu postępowania karnego jako implementacji omawianego standardu dyrektywy wydaje się wątpliwa także ze względu na okoliczność, że obecność psychologa podczas przesłuchania ma służyć organowi procesowemu. Rolą biegłego lekarza lub psychologa jest w tym przypadku stwierdzenie, czy stan świadka może rzutować na wartość dowodową jego zeznań, nie zaś pomoc pokrzywdzonemu. W pewnym zakresie taką pomoc przewidują jedynie przepisy rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 grudnia 2013 r. w sprawie sposobu przygotowania przesłuchania przeprowadzanego w trybie określonym w art. 185a-185c k.p.k. (Dz. U. poz. 1642) – jednak wyłącznie dla tej kategorii pokrzywdzonych.

Po szóste, zaniepokojenie budzi także brak przepisu, który gwarantowałby ofiarom prawo do bycia przesłuchiwanym – w miarę możliwości – przez te same osoby. Należy

wyrazić także wątpliwość, czy w polskim porządku prawnym jest w pełni realizowane prawo ofiar przemocy seksualnej, przemocy na tle płci lub przemocy w bliskich związkach do przesłuchiwanie przez osoby tej samej płci co ofiara.

Wskazane wydaje się wprowadzenie do art. 177 § 2 k.p.k. – jako jednej z przesłanek stosowania tego przepisu – możliwości przesłuchania przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających porozumiewanie się na odległość pokrzywdzonych należących do grup szczególnie narażonych na wtórną i ponowną wiktyimizację.

Szczególnej uwagi wymaga także zapewnienie ofiarom, zwłaszcza pokrzywdzonym przestępstwem o charakterze seksualnym, wolności od zbędnych pytań dotyczących ich życia prywatnego, w tym zwłaszcza podczas rozprawy sądowej – obecnie przepisy regulujące postępowanie karne nie zawierają wprost żadnych ograniczeń w tym zakresie.

Po siódme, wątpliwość budzi też sposób implementacji art. 23 ust. 3 lit. d dyrektywy. W szczególności należy zauważyć, że art. 360 § 1 pkt 3 k.p.k., na podstawie którego sąd może wyłączyć jawność rozprawy w całości albo w części na żądanie osoby, która złożyła wniosek o ściganie, nie została dostosowana do okoliczności, że na podstawie ustawy z dnia 13 czerwca 2013 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz ustawy - Kodeks postępowania karnego (Dz.U. poz. 849) nastąpiło – od 27 stycznia 2014 r. – uchylenie art. 205 k.k. Obecnie przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności, określone w art. 197 k.k. lub 199 § 1 k.k., jak również w art. 198 k.k., są ścigane z urzędu. W związku z tym chciałbym zaznaczyć, że jawność rozprawy powinna być wyłączona nie tylko na żądanie osoby, która złożyła wniosek o ściganie, ale także osoby pokrzywdzonej tego rodzaju przestępstwem. W mojej ocenie istniejąca obecnie luka osłabia pozycję pokrzywdzonych, dla których publiczne rozpoznawanie spraw o przestępstwa drastycznie ingerujące w najintymniejszą sferę ich życia zawsze stanowi poważną traumę. Wydaje się ponadto, że w przypadkach, gdy wyłączenie jawności rozprawy miałyby nastąpić ze względu na szczególną sytuację pokrzywdzonego lub jego wniosek, ograniczeniu powinno ulec prawo prokuratora do sprzeciwu wobec wyłączenia jawności. Dostrzegam w tym zakresie potrzebę podjęcia pilnych prac legislacyjnych, mających na celu wzmocnienie pozycji ofiar wskazanych przestępstw na etapie postępowania przed sądem.

Niezależnie od prośby o ustosunkowanie się przez Pana Ministra do powyższych wątpliwości, uprzejmie prosiłem o przedstawienie informacji dotyczących aktualnych warunków realizowania prawa do korzystania z usług służb udzielających wsparcia ofiarom (art. 8 i 9 dyrektywy), w tym w szczególności o powiadomienie: ilu ofiarom przestępstw zapewniono wsparcie i z jakich konkretnie form wsparcia korzystały te ofiary w latach 2015-2016. Będę także wdzięczny za poinformowanie mnie o szkoleniach przeprowadzonych w latach 2015 – 2016 dla urzędników, którzy mogą mieć kontakt z ofiarami przestępstw (art. 26 dyrektywy) oraz o sposobie rozpowszechniania wśród prokuratorów i funkcjonariuszy Policji wytycznych Prokuratora Generalnego z dnia 22 lutego 2016 r. dotyczących zasad postępowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

Chciałbym także podkreślić, że zgodnie z dyrektywą państwa członkowskie powinny zachęcać do działania organizacje społeczeństwa obywatelskiego, a także blisko z nimi współpracować (motyw 62 dyrektywy). W związku z tym, uprzejmie proszę o przekazanie aktualnego programu współpracy Ministerstwa Sprawiedliwości z organizacjami pozarządowymi w obszarze praw ofiar przestępstw, dokładne wskazanie, w jakich formach się ona odbywa (wspólne kampanie informacyjne, zlecenie zadań, w tym programów badawczych i edukacyjnych, monitorowanie i ocena efektywności środków służących pomocy ofiarom przestępstw) i według jakich procedur.

W związku z powyższym, zwracam się do Pana Ministra z uprzejmą prośbą o odniesienie się do powyższych uwag oraz rozważenie podjęcia odpowiednich działań legislacyjnych.

Projekt sporządził: Marcin Mrowicki

Akceptuję: dr Marta Kolendowska-Matejczuk